

et standpunkt, der alt i hans egen tid var væsentligt overvundet, og der var intet af det i tidens åndelige retning, i hvilket der var virkelig bærekraft, for hvilket han ikke var fremmed.

Det skal endnu bemærkes, at forf.'s stil og sætningsbygning ikke ere omhyggelige; der er ikke så få steder, som kun ved hjælp af en god villie blive forståelige. Men denne anmeldelse skal dog ikke ende med en dadel; trods de mangler, dette skrift kan lide af, har det dog fremdraget meget, som hidtil var ubekendt, og det bæres af en så ærlig stræben efter at fremstille fortiden, som den har vist sig for forfatterens øje, at det må betragtes som et godt bidrag til oplysnings-tidens historie.

L. Koch.

Ludvig Holberg: Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede. Første Bind: Kong Erik Glippings Haandfæstning og Rigslove. Kjøbenhavn (G. E. C. Gad) 1895. (XVI + 334 SS.)

Dette Værk danner et nyt Led i den Række Skrifter, ved hvilke Dr. juris Holberg har kastet saa meget Lys over vor middelalderlige Statsret. Allerede hans første Arbejde (Kong Valdemars Lov, 1886) viste ham som en Forfatter med stor Rigdom paa Ideer, med megen Kombinationsevne og indtrængende Forstaaelse; men selve Bogens Hovedthese var saa hasarderet og Gennemførelsen viste saa meget umodent og dilettantmæssigt, at Bogens gode Sider derved traadte noget i Skygge. Siden er Dr. Holberg kommet meget dybere ind i den Tidsalder, hvormed han sysler, og i hvert nyt Skrift af ham er Manglerne blevet mindre, Lyssiderne mere overvejende. Hans sidste Skrift viser ham paa hans fulde Højde; han underkaster de i Danmarks Historie saa vigtige Aar i Erik Klippings sidste Regeringstid et saa indtrængende Studium, som de aldrig har været Genstand for før, og med den største Omhu skildrer han de nye Love paa Baggrund af de historiske Tildragelser, indtil han naar frem til selve Kongens Mord og Dommen over Gerningsmændene.

Da dette Skrift udkom, havde jeg netop paa Universitetet fuldendt en Skildring af Danmarks Historie i Aarhundredet efter Valdemar Sejrs Død, og det var da med en let forstaaelig Interesse, jeg greb Bogen. Det viste sig til min Glæde, at Dr. Holbergs Studier paa mange Punkter havde ført ham til de samme Resultater, som jeg var naaet til. Afvigelser var der ogsaa nok af, og da jeg som Følge deraf undersøgte Sagerne paa ny, maatte jeg undertiden give Forfatteren Ret imod mig selv. Det gælder f. Ex. et saadant Hovedpunkt som det, om der i 1282 var aaben Strid mellem Kong Erik og hans fyrstelige Frænder; medens jeg kun var naaet saa vidt, at jeg havde indset, at en saadan Krig i alt Fald ikke var gaaet forud for den store Forfatningsændring ved Haandfæstningens Udstedelse, holder Holberg paa, at det overhovedet slet ikke kom til Krig, og jeg er nu tilbøjelig til at følge ham heri¹⁾. Paa andre Punkter derimod maatte jeg blive ved den Mening, jeg var kommet til, og det vil ogsaa træde frem i den Skildring af denne Tidsalder, som snart vil fremkomme i den store „Danmarks Riges Historie“. Fremstillingen her vil jo dog kun blive ret kortfattet, om Bevisførelse er der slet ikke Tale, og jeg vil da gerne benytte Lejligheden til i denne Anmeldelse i det mindste at antyde, hvorfor jeg afviger fra Holberg baade i Enkeltheder og i hele Opfattelsen af Striden mellem Kongerne og deres Mænd.

Hvad Enkeltheder angaar, ligger det især i, at jeg ser noget anderledes paa Kildematerialet end Dr. Holberg.

Forfatteren er indigneret over de stærke Angreb, der fra Historikernes Side er rettet imod Rethistorikerne. fordi disse ikke forstaa sig paa Kildeskritik, og han mener, at Historikerne i alt Fald ikke burde rejse denne Klage, saa vist som det

¹⁾ Forf. tager dog noget for let paa Sagen. Peder Olsons Notits (S. 40) kan nappe være en Genlyd af Rydaarbogens Efterretning, da han plejer at holde sig nær til sin Kildes Ord, og Detmars Fortælling om en Belejring af Gottorp (S. 150) kan man ikke se helt bort fra, om end den maaske kan være kommet under et galt Aar. Holbergs strenge Kritik af Næstved-aarbogen (S. 150 f.) anser jeg heller ikke for berettiget.

dog maa være deres og ikke Retshistorikernes Sag at skaffe det kildekritiske Grundlag til Veje (S. XIII f.). Paa den Maade tror jeg nu rigtignok ikke, man kan skille Bukkene fra Faarene; ogsaa „Retshistorikeren“ er dog „Historiker“, sysler med historiske Problemer og historiske Kilder og maa derfor have fuld Forstaaelse af den historiske Gransknings Methode. Det vilde ganske vist være meget tidssvarende, om en Historiker leverede en paa methodisk Kildekritik hvilende Fremstilling af Danmarks Historie i denne Tidsalder; men da dette endnu ikke er sket, maa Retshistorikeren, hvis han vil arbejde med Frugt, selv tage Arbejdet op for de Sider af den politiske Historie, som han inddrager i sin Fremstilling. Dette har Dr. Holberg nu ogsaa gjort, og han behøver da sandelig ikke at vente Utak for sine „Forsøg“ paa Kildekritik; jeg i alt Fald har kun dadlet de Retshistorikere, der sidst i det nittende Aarhundrede skrev, som om Kildekritik endnu ikke var opdaget, og til dem hører Dr. Holberg ganske vist ikke mere, hvad han saa har gjort tidligere.

Det afgørende Problem, der møder den, som vil forstaa Kildematerialet til denne Tids Historie, er Spørgsmaalet: Hvitfeld. Er den værdige Rigens Kansler, der levede tre Hundrede Aar senere, en virkelig Kilde eller er han det ikke? Har han haft Krøniker eller Breve at øse af, som vi ikke kender, eller har han modsat som Regel haft Adgang til færre Kilder end vi, men udfyldt, hvad han læste, ved dristige Gætninger og Kombinationer?

Dr. Holberg har ikke udtalt sig om Spørgsmaalet i Almindelighed; men han er aabenbart inde paa den rette Vej. Han raillerer over dem, der blindt tror paa Hvitfeld; han paaviser paa adskillige Steder, hvilke Kilder denne arbejder med, og netop paa de afgørende Punkter underkender han Hvitfelds Kildeværdi. Han forstaar saa inderlig godt, hvorledes Hvitfeld kommer til at lade „Bønderne“ sætte sig op mod Kongen 1282, og forkaster derfor ganske alt, hvad endnu Matzen med Tillid havde bygget derpaa (S. 41, 54); han indser, at Hvitfeld ikke har haft selve Dommen over de fredløse fra 1287, hvad dog endnu A. D. Jørgensen har ment.

Uheldigvis har Forf. ikke gennemført sin Skepticisme over for Hvitfeld konsekvent, og naar han har underkendt en hvitfeldsk Efterretning paa een Side, kan man paa den næste finde en anden fremført med større eller mindre Tillid. Saaledes kommer man ikke igennem; man maa klare sig Hvitfelds Værdi, ikke for hvert Punkt særskilt, men for alle under eet.

Hvorledes jeg ser paa dette Problem, har jeg udførlig belyst i en Afhandling i dette Tidsskrift (6. R. II.), og min Paastand er, at Hvitfeld til sin Skildring af denne Tidsalder ikke har haft nogen tabt Kilde, dette Ord taget i snævrere Forstand om historisk Beretning, Aarbøger og Krøniker. Derimod har han kendt en Del nu tabte Breve, især dog een eneste tabt Brevbog fra Erik Menveds Tid, den store *Cancellariae Liber*; hvad dette angaar, vil man nu i det af mig i Forening med Will. Christensen og A. Hude udgivne *Repertorium diplomaticum* Brev for Brev finde oplyst, hvad Hvitfeld har haft af diplomatisk Materiale. Hverken til det ene eller andet har Dr. Holberg taget Hensyn. Han kunde i Repertoriets Tavshed om Dommen 1287 have udlæst, at dettes Udgivere ogsaa nærer den af ham nu fremsatte Opfattelse, at Hvitfeld ikke har kendt dette Aktstykke; han burde modsat af en Notits i Repertoriet om det saakaldte Lensbrev paa Sønderjylland 1254 have taget Anledning til at underkaste sin Mening herom en Revision, o. s. fr. Her har da, for at bruge hans egen Modsætning, „Historikeren“ ydet sin Kildekritik; men „Retshistorikeren“ har hverken optaget dens Udslag eller imødegaaet dem.

I sin Bedømmelse af Datidens Strid mellem Konge og Stormænd staar Dr. Holberg næsten overalt paa Kongernes Side, medens Oppositionen imod dem underkastes en streng Kritik, og hans Skrift er et fuldstændigt Defensionsindlæg for Erik Klipping. En Historiker vil paa Forhaand være tilbøjelig til at mene, at man kommer Sandheden nærmere ved en mere ligelig Fordeling af Lys og Skygge, og jeg tror ogsaa, at dette passer bedst her. Dr. Holberg har, som det forekommer mig, ikke ret Blik for, at den verdslige Stormandsstand paa denne Tid dog var noget helt andet end Kongens

lønnede Tjenestemænd, og at derfor Fortidens Vederlagsret, givet af Knud den store for hans Huskarle i England, passede meget ilde til at gælde for Erik Klippings Herremænd; de Synspunkter, hvorunder han ser Datidens Forfatningsstrid, bliver derved skæve. Til Trods for hans Protest vil jeg endnu i det væsentlige holde fast ved A. D. Jørgensens Karakteristik af Haandfæstningen af 1282 som et mindeværdigt Frihedsbrev for det danske Folk, medens selve det, at Kongen tvinges til at afgive dette Kongeløfte, ubetinget synes at henvise til, at Misnøjen med hans Regimente har været meget grundig. Pladsen tillader her ikke at udvikle dette; men maaske kan jeg dog fremdrage et enkelt Punkt, hvor det synes mig at fremtræde ret skarpt, at Dr. Holberg altfor ensidig ser al Retten paa den ene, al Uretten paa den anden Side.

Ved Dommen paa Nyborgdanehoffet 1287 blev Grev Jakob, Marsk Stig og syv andre udlagte som skyldige i Erik Klippings Død og erklærede fredløse; de dømte paastod imidlertid ikke blot, at de var uskyldige i Kongemordet, men tillige, at de ikke var blevet overbeviste paa lovlig Maade. Dr. Holberg giver dem fuldstændig Uret; han mener, at Fremgangsmaaden imod de anklagede har været ganske efter de gældende Love, og finder dette stadfæstet ved, at man siden i Danmark holder ubrødelig fast ved den trufne Afgørelse, medens alt, hvad de fredløse selv og deres Venner anfører i modsat Retning, underkendes.

Hvad de fredløse klagede over ved den valgte Fremgangsmaade var, at Afgørelsen om deres Skyld eller Uskyld var sket ved et Nævn, som Kongen havde udvalgt; de paastod, at det rette havde været, at man havde tilladt dem at „gøre deres lovlige Undskyldning efter Rigets Love“, saaledes som Kong Birger udtrykker det i sit Værnbrev for dem. Man kan være i Tvivl om, hvorvidt de herved tænkte paa, at de vilde have Ret til at sværge sig fri med et vist Antal Mededsmænd, eller de blot mente, at det var dem og ikke Kongen, der skulde beskikke Nævningerne; Forskellen betyder dog ikke stort, da Mededsmænd og Nævninger i denne Tid kommer hinanden saa nær, at de næsten ikke kan adskilles.

Efter Holbergs Mening vilde nu denne Paastand have været rigtig i Valdemar Sejrs Tid; thi i den Forordning, som han henfører til denne Konge, andre til Abel, ses, at man mod en Klage for Majestætsforbrydelse kunde væge sig med tolv Slægtnings Ed. Men dette var siden ændret; 1263 (efter andre under Kristoffer I) var der i Stedet sat Ed af et Femtenmandsnævn, udpeget af to ansete Mænd i det Syssel, hvori den anklagede hørte hjemme, og 1276 var endelig Afgørelsen lagt i Hænderne paa et Nævn fra hele Riget, det saakaldte *Worthælds-nævn*, som i visse Tilfælde udnævntes af Kongen. Den sidste Forordning omtaler dog kun enkelte Arter af Majestætsforbrydelse, men da det 1282 ses, at man forudsætter, at *Worthælds-nævn* overhovedet er det afgørende ved Majestætsforbrydelser, formoder Dr. Holberg, at dette Nævns Omraade i Mellemtiden er blevet udvidet. Forfatteren mener derfor, at de dønte har holdt paa den gamle Ret imod den ny Forordning, men finder dette urimeligt og som Følge deraf deres hele Protest „ganske uberettiget“¹⁾.

Imidlertid ser man jo, at Holberg ikke formaar at opvise noget bestemt Lovbud, hvorefter ved Klage for Kongemord Kongen skal beskikke de sværgende; han bygger det paa visse Slutninger, men vi er derved allerede saa langt inde paa det

¹⁾ Holberg anfører i denne Sammenhæng, hvad den norske Konge Erik ytrer i sin Krigserklæring 1287. Denne beror dog ene paa en Kombination af Hvitfeld, som ynder under denne Form at angive Aarsagerne til en Krig; et saadant Brev fandtes ikke i *Cancellariae liber*. Hvad han lader Kongen sige om de fredløses Protest, stammer fra hans Kendskab til Kongens Udtalelser i Manifestet fra 1307; men dette hjemler ikke helt Hvitfelds Udtryk: Kønsed. Ikke saa lidt af Holbergs Argumentation falder derved til Jorden. Hvor striks Forf. i øvrigt er mod de fredløse, fremtræder morsomt S. 258, hvor han erklærer deres Paastand om Afgørelse efter de rette og vedtagne Lovbøger for „i ethvert Fald urigtig“, siden Lovbøgerne paa dette Punkt var ændrede ved Forordningen af 1284. Kunde en saadan Forordning, der efter Aarbogens Udtryk „var føjet til Lovbogen“, ikke med fuld Ret siges at staa i de rette Lovbøger?

usikre, at Udslaget ikke kan blive saa decideret. Selv om man af Udtrykkene 1282 kan slutte, at Rignævnet da dømte om alle Majestætsforbrydelser, veed man jo ikke derfor, at Kongen skulde udpege Nævnet; det eneste Worthældsnavn, vi ser i Virksomhed, blev tværtimod udmeldt af selve Rigmødet (1285). Selv i Forordningen af 1276 gælder Kongens Nævneret kun for visse mindre Arter af Majestætsforbrydelse, medens Loven derimod, naar den taler om „Anslag mod Kongens Liv“, ganske tier om, hvem der i saa Fald skulde opnævne de sværgende. Overhovedet, hverken i Abels Lov eller i Forordningen 1276 har vi en eneste Gang den Brøde, der var til Afgørelse 1287, fuldbyrdet Kongemord; den nævnes ene i „Forordningen 1263“, og her er det ikke Kongen, der udpeger de sværgende. At denne Lov ikke gjaldt mere 1287, er rimeligt nok; men hvilken Regel der var traadt i Stedet, derom kan intet siges, og det sandsynligste er vel endda, at Kongen og hans Mænd netop ikke er blevet enige om dette Punkt, hvor deres Interesser stod hinanden saa skarpt imod¹⁾. Det synes da lidet forsvarligt at fralægge de fredløse al Ret i deres Indsigelser mod den Fremgangsmaade, man havde valgt imod dem, og naar Dr. Holberg udtaler, at Protesten „jo heller ikke fandt Bifald hos et eneste Menneske paa Danehoffet“, saa siger han rigtignok langt mere, end han kan staa ved. Det hedder, at det var 27 Mand, der svor de anklagede skyldige; men var det hele Nævnet eller kun dets Flertal?²⁾ I 1285 har vi jo et Worthældsnavn paa tolv Mand, men kun de ti afgav Kendelsen. Og tror Dr. Holberg, at Johan

¹⁾ Derpaa tyder jo den omtalte, mærkelige Tavshed i Frdg. 1276. Holberg lægger megen Vægt paa, at Haandfæstningen 1282 omtaler Worthældsnavn uden at sige, hvem der skulde udnævne dette; det vilde den „selvfølgelig“ ikke have undladt, hvis det havde været omstridt. Men naar selv Frdg. 1276, der specielt handler om dette Nævn, undlader at sige, hvorledes Nævnet skaffes til Veje i det vigtigste Tilfælde, hvorledes kan man da slutte noget af Haandfæstningens Tavshed?

²⁾ Jvfr. Holberg S. 263—64, der atter her bygger for meget paa de farlige „argumenta e silentio“.

Pape, der paa Nyborgmødet „tragtede efter Kongens Død“, har givet Dommen sit Bifald, eller har den „store Uenighed mellem Adelen om Kongens Død“, som en Aarvog taler om, virkelig kun været til Rigmødet, slet ikke mærkedes under dette?

Heller ikke Dommens Efterhistorie synes mig, som Holberg mener, at „vise os, at der her i Riget ikke kan have hersket nogen begrundet Tvivl om, at Kongemorderne var dømte paa lovlig Maade“. Da Erik Menved 1295 sluttede Stilstand med Norge, tillod han alle fredløse at vende tilbage, og for hans Faders Banemænd gjaldt kun den Indskrænkning, at de aldrig maatte vise sig for Kongens eller hans Brøders Øjne¹⁾; naturligvis er dette en Indrømmelse, aftvunget af politiske Forhold; men den er dog alligevel saa stor, at man maa give Jens Grand nogenlunde Ret, naar han siger, at „herved synes Kongen at have indrømmet“, at de anklagedes Skyld var tvivlsom. At Erik siden stillede sig anderledes, da Forholdene tillod det, er derimod mindre betegnende. Mest karakteristisk er det dog, at man efter hans Død ligefrem rehabiliterede de fredløse, og at det var saa, fremgaar af Haandfæstningerne fra 1320 og 1326. Holberg faar rigtignok det modsatte ud, men ved Fortolkninger, der sikkert ikke kan billiges.

I Kristoffer II's Haandfæstning fastsattes, at „de fordrevne (*expulsi*) og deres Arvinger“ skulde have deres Godser tilbage; i Valdemars Haandfæstning tales i en herpaa bygget Artikel om „de for Kong Eriks Mord anklagede, som ikke nærværende (*presentialiter*) med Gerning og Daad har overværet (*interfuert*) hans Død og som ikke er lovlig forvundne, og de øvrige fordrevne“ osv.

Holberg indrømmer, at „Kong Kristoffers Løfte ser saa

¹⁾ „Kongens, Hertug Christoffers og Hertug Woldemars“, siger Hvitfeld, der dog her som saa ofte har tilsat nogle Titler, der ikke har staaet i Brevet; Erik Menveds Broder Kristoffer blev først senere Hertug og den 1304 afdøde Valdemar blev det aldrig.

omfattende ud, at det kunde synes at angaa alle fordrevne, ogsaa Kongemorderne¹; men, tilføjer han, „en Sammenligning med Reglen i Valdemars Haandfæstning viser os tydelig, at at dette ikke kan have været Meningen“. Det synes dog historisk og juridisk lige uforsvarligt at fortolke en Artikel fra 1320 efter, hvad den blev omredigeret til seks Aar senere; selve Ordene er dertil saa klare, at de ikke behøver nogen Fortolkning, og „de fordrevne“ maa sikkert omfatte dem, der var dømte fredløse for Kongemordet, lige saa vel som dem, der var dømte for Deltagelse i Bondeoprøret 1313. Vi ser da ogsaa i Kristoffers Tid, at selve Marsk Stigs Sønnesøn af samme Navn er vendt tilbage og endog bliver Kongens Raad.

Heller ikke Holbergs Forstaaelse af Haandfæstningsartiklen af 1326 kan jeg billige. Han gaar uheldigvis ud fra Gehejmearkivets vildledende Udgave af Haandfæstningen¹) og læser derfor *principaliter*, hvor der skal staa *presentialiter*; dog tager han ogsaa denne sidste Læsemaade med som Mulighed, og jeg holder mig alene hertil. Forf. forstaar da Artiklen saaledes, at de for Kongemordet beskyldte skal have deres Gods tilbage, naar de opfylder to Vilkaar: 1) ikke at have været til Stede ved Drabet; 2) ikke at være lovlig overbeviste; og han slutter deraf, at paa den Maade undtages fra Amnestien alle de ni, der var dømte i 1287, siden disse, selv om de ikke alle havde overværet Drabet, i det mindste var lovlig overbeviste. Denne Fortolkning har to store Mangler, een praktisk: at man saa slet ikke kan opdage, hvem der da skal have Glæde af Bestemmelsen²), — een theoretisk: at den forudsætter, hvad der skal bevises ved den, nemlig at de danske Stormænd i 1326 mente, at de 1287 dømte var lovlig

¹) Se herom ovfr. S. 230 Anm.

²) Holberg siger selv aldeles rigtigt: „Vi kender ingen Rettergang mod andre end de ni Mænd“; men han vil lade Artiklen fra 1326 gælde, hvad han kalder „2. Klasse af fredløse“, og han finder denne i „de ni's medskyldige“, der ganske i Forbigaaende nævnes i Freden 1309. At man for disses Skyld, de ni's Hjælpere og Hjælperes Hjælpere, skulde have lavet en Haandfæstningsartikel en Menneskealder efter, turde være ganske utroligt.

overbeviste, hvad deres Venner jo nægtede og hvad dog for Ex. den nysnævnte Stig Anderson junior sikkert heller ikke har ment.

Meningen af Artiklen er ikke vanskelig at forstaa. Her som overalt søger man i Valdemars Haandfæstning yderligere at præcisere og udvide de Løfter, Kristoffer II havde givet; man omredigerer da Artiklen, aabenbart fordi Kristoffer ikke har tilladt alle de for Kongemordet anklagede eller deres Arvinger at vende tilbage, og slaar nu udtrykkelig fast, at ogsaa de skal have Amnesti. Man antydede Motiveringen herfor ved at sige, at „de ikke var lovlig forvundne“; dog vilde man ikke gaa saa vidt, at man ogsaa amnesterede dem, der selv havde lagt Haand paa Kongen, hvad jo en enkelt af de ni var dømt for, og derved kom man til det andet Indskud: „som ikke har været nærværende“. Denne Forstaaelse er sproglig fuldt forsvarlig; den stemmer med Tankegangen i hele Valdemars Haandfæstning, og vi kan vel endog nævne, hvem Artiklen i første Linie er møntet paa; det har sikkert været Knud Porse, som i Kristoffer II's Tid stadig havde været fordrevet, men nu kommer tilbage og aabenbart har spillet en Hovedrolle blandt Kongens Modstandere.

Dette ene Exempel turde vel godtgøre, at Dr. Holberg i den store Sag: Konge contra Stormænd snarere har været Sagfører end Dommeren, der maaske til Slut dømmer til Gunst for den ene Part, men selv i saa Fald ikke glemmer at anføre, hvad der kan tale til Undskyldning for den anden. Her maa man da tage sine Forbehold over for hans Resultater. Imidlertid, det egentlige Tyngdepunkt i hans Bog ligger ogsaa paa andre Steder, især da i den indgaaende Fortolkning af Haandfæstningen og de andre Rigslove fra Erik Klippings sidste Aar, og i alle Retninger indtager hans sidste Skrift en smuk Plads ikke blot i vor „retshistoriske“, men ogsaa i vor „historiske“ Litteratur.

Kr. Erslev.